

Miika Aaltonen

**HISTORIAN REPRESENTOINNIN
VARIATIOITA:**
Talvisodan taustat Suomalaisesta (1965) ja
Neuvostoliittolaisesta (1969) näkökulmasta

Yhteiskuntatieteiden tiedekunta

Historian kandidaatin tutkielma

Heinäkuu, 2021

TIIVISTELMÄ

Miika Aaltonen:

HISTORIAN REPRESENTOINNIN VARIAATIOITA:

Talvisodan taustat Suomalaisesta (1965) ja Neuvostoliittolaisesta (1969) näkökulmasta

Kandidaatin tutkielma

Tampereen yliopisto

Historia

Heinäkuu, 2021

Tiivistelmän ensimmäinen kappale

Tiivistelmän toinen kappale Tämän tutkielma pyrki vastaamaan kahteen tutkimuskysymykseen:

1. Esiintyykö valitussa neuvostoliittolaisessa (1969) ja suomalaisessa (1965) lähteessä talvisodan taustasyiden representoinnissa variaatiota? Miten historian esittämiseen liitetyt kausaaliskenaariot voidaan jäsentää ja esittää mahdollisimman selkeästi? Tutkimuskysymyksiin vastattiin soveltavalla diskurssianalyysillä, jonka idea oli tuoda esiin mahdollisia eroavaisuuksia.

Tutkielman aineistona toimivat vuoden 1969 Viljam Pohlekinin: ”*Suomi vihollisena ja ystävänä 1714-1967*” ja vuoden 1965 painos Vehvilän ja Castrenin teoksesta: ”*Suomen historia lukioluokkia varten*”. Aineiston rajaamisen liittyen tässä tutkielmassa taustasyihin on otettu huomioon lähdeaineiston analyysissä ainoastaan yksi aiempi vuosi (1938) sekä, vuosi (1939) johon tapahtuman alku on ajallistettu. Metodina toimii sovellettu diskurssianalyysi (kausaalikehä).

Tutkielma ei pyri ottamaan kantaa siihen, miten käsiteltävien ajanjaksojen tapahtumia tulisi tulkita, tai ovatko niissä esitetyt asiat teemoihin liittyen objektiivisia vai eivät. Tutkielmassa on käsitelty suhteellisen laajasti metodologiaa sen tieteen sisäisen problemaattisen luonteen vuoksi. Intressi perustuu viime vuosina runsaasti Suomen eri medioissa esillä olleeseen narratiiviin, jonka mukaan Venäjä pyrki nykyään muuttamaan tai jopa vääristämään historiaa omien intressiensä mukaisesti.

Tutkielmani tavoite oli kasvattaa ymmärrystä Suomen ja Neuvostoliiton viime vuosisadan keskeisen tapahtuman aiheuttaneisiin taustasyihin molempien osapuolien katsantokantojen kautta. Tämän ymmärryksen kasvattamisen pyrkimys on ymmärtää modernien kantojen ja asenteiden syntyhistoriaa ja pyrkiä tarvittaessa ennakoimaan toisen tai molempien osapuolien tulevia kantoja toimenpiteitä.

Tutkimustulokset vastaavat kahteen johdannossa esitettyyn tutkimuskysymykseen:

1. Esiintyykö valitussa neuvostoliittolaisessa (1969) ja suomalaisessa (1965) lähteessä talvisodan taustasyiden representoinnissa variaatiota? Kyseisissä lähteissä esiintyy eroavaisuuksia, mutta myös samankaltaisuuksia. Neuvostoliittolainen lähde esittää huomattavan paljon enemmän taustasyitä kuin suomalainen lähde.

2. Miten historian esittämiseen liitetyt kausaaliskenaariot voidaan jäsentää ja esittää mahdollisimman selkeästi? Kausaaliskenaarioiden esittämisessä visuaalinen kausaalikehä toimii huomattavasti selkeämpänä presentaation tapana, verrattuna traditionaaliseen tekstuaaliseen esittämiseen. Kausaalikehä sopii erinomaisesti historian tapahtumien taustojen jäsentämisen metodiksi ja presentaation välineeksi.

Asiasanat: Talvisota, Suomi, Neuvostoliitto, diskurssianalyysi.

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck –ohjelmalla.

Sisältö	Sivu
Tiivistelmä	2
Sisällysluettelo	3
1. Johdanto	4
2. Historia tieteenä	6
2.1 Mitä on historia?	6
2.2 Historian sisäinen problematiikka	7
2.3 Historian kausaalisuus	8
2.4 Historia ja tutkimusprosessi	10
3. Metodologia ja humanistiset tieteet	11
3.1 Maailma ja kieli	11
3.2 Representaatio ja konteksti	12
3.3 Diskurssianalyttinen nimeäminen ja tyypittely	15
3.4 Visuaalinen kausaalikehämalli	16
4. Talvisota	17
4.1 Neuvostoliitto	18
4.1.1 Aikalaiskonteksti	18
4.1.2 Lähde ja lähteen esitys	19
4.1.3 Kausaalikehä	21
4.2 Suomi	22
4.2.1 Aikalaiskonteksti	22
4.2.2 Lähde ja lähteen esitys	23
4.2.3 Kausaalikehä	25
5. Johtopäätökset	25
Lähteet ja kirjallisuus	27

1. Johdanto

Tässä Historian kandidaatin tutkielmassa keskitytään yhteen Neuvostoliittolaiseen ja yhteen Suomalaiseen tapaan representoida talvisodan taustasyitä vuosilta 1938-39. Aineistona toimivat vuoden 1969 Viljam Pohlebkinin: ”*Suomi vihollisena ja ystävänä 1714-1967*” ja vuoden 1965 painos Vehvilän ja Castrenin teoksesta: ”*Suomen historia lukioluokkia varten*”.¹ Analyysia tehdään puolestaan nykyajassa. Tämän tutkielman sisältö perustuu kolmen eri aikakauden käsittelyyn ja keskittyy tapoihin ymmärtää ja tulkita historiallisia tapahtumia, joiden taustasyistä pyritään muodostamaan looginen, vertaileva ja kausaliteetit huomioiva kokonaisesitys.

Tutkielma pyrkii vastaamaan kahteen tutkimuskysymykseen:

1. Esiintyykö valitussa neuvostoliittolaisessa (1969) ja suomalaisessa (1965) lähteessä talvisodan taustasyiden representoinnissa variaatiota? Miten historian esittämiseen liitetyt kausaaliskenaariot voidaan jäsentää ja esittää mahdollisimman selkeästi?

Tutkielman tutkimuskysymykseen pyritään vastaamaan laatimalla diskurssianalyysiin perustuvat visuaaliset kausaalikehä -mallit² suomalaiselle ja neuvostoliittolaiselle historian esitykselle.

Tutkielma on rajattu kahden eri teoksen tulkintoihin talvisodan toimiessa ainoana tarkasteltavana tapahtumana esitettyjen syy-yhteyksiensä kautta. Syy-yhteydet eli kausaliteetit on valittu tutkimuskohteeksi siksi, että niissä esiintyy yleensä enemmän varianssia, koska varsinaisten ilmiöiden historialliset tapahtumakulut ja ajallistamiset ovat globaalin tiedonvälityksen myötä vakiintuneet homogeeniseen suuntaan, vaikka niistäkin on löydettävissä eroavaisuuksia. Toinen mahdollisuus olisi ollut tutkia joko itse tapahtumia tai niiden aiheuttamia seurauksia. Ottaen huomioon kandidaatin työn suppean laajuuden päätin keskittyä yksinomaan syiden eli taustalla vaikuttaneiden kausaliteettien kategorisointiin ja analysointiin.

Tutkielma ei pyri ottamaan kantaa siihen, miten käsiteltävien ajanjaksojen tapahtumia tulisi tulkita, tai ovat niissä esitetyt asia teemoihin liittyen objektiivisia vai eivät. Joissain kohdin olen avannut alaviitteissä joitakin seikkoja tai asioita alaviitteissä, joissa on omaa pohdintaa tai tulkintaani. Tämä on useimmiten liittynyt jonkin asian moderniin tulkintaan tai terminologian huomiointiin.

¹ Kyseisten teosten voidaan hyvällä katsoa edustavan molempien maiden virallisia kantoja. Suomalaisen teoksen siksi, että koulu oppi historiasta on Suomessa perinteisesti aina noudattanut valtion virallista kantaa ja Neuvostoliitonteosta ei olisi ikinä suomennettu julkiseen käyttöön, ellei siinä esitetty tulkinta olisi ollut sen hetkisen Neuvostoliiton virallisen kannan mukaista tulkintaa.

² Itse muokkaamani diskurssianalyysiin perustuva visuaalinen ilmiön ja tapahtuman selitysmalli.

Aineiston rajaamisen liittyen tässä tutkielmassa taustasyihin on otettu huomioon lähdeaineiston analyysissä ainoastaan yksi aiempi vuosi (1938) sekä, vuosi (1939) johon tapahtuman alku on ajallistettu. Aineiston yksi keskeinen ongelma on historian terminologia, sillä Neuvostoliiton yleinen historian traditio ei tunne kaikkia Suomen historian tradition käyttämiä termejä ja niiden ajallistamisessa on myös eriävyyksiä.

Tutkielman intressi perustuu viime vuosina runsaasti Suomen eri medioissa esillä olleeseen narratiiviin, jonka mukaan Venäjä pyrki nykyään muuttamaan tai jopa vääristämään historiaa omien intressiensä mukaisesti. Ohessa muutama esimerkki aiheeseen liittyvästä uutisten otsikoinnista Suomessa:

*” Verkkouutiset 2020: Venäjä vääristelee historiaa räikeästi ”*³

*” Yle 2018: ”He löysivät sitä, mitä etsivätkin” – Yrittääkö Venäjä kirjoittaa uudelleen historiaa ja väittää Stalinin uhreja suomalaisten tappamiksi sotavangeiksi? ”*⁴

*” IS 2017: Venäjän hallituksen lehti kirjoittaa uusiksi sotahistoriaa ”*⁵

Neuvostoliiton ja Suomen polut kohtaavat monasti viime vuosisadan merkittävässä historiallisissa tapahtumissa, joissa molemmat mailla on ollut rooli toistensa historiassa. Moderni⁶ tapa tai kyky ymmärtää merkittävien tapahtumien kausaalisia syitä on maiden välillä suhteellisen erilainen ja tässä tutkielmassa lähdetään siitä olettamuksesta, että kirjoitettu historia on aina kontekstuaalista. Näin ollen objektiivista tai absoluuttisen totuuden mukaista historiankirjoitusta ei ole välttämättä olemasta.

Tutkielman metodina toimii perinteisen kvalitatiiviseen historian tutkimukseen sulautettu diskurssianalyysi, jonka soveltuvuutta on muokattu historian tutkimusta paremmin palvelevaksi. Aiheen tarkastelu tehdään yhden temaattisten tapahtuman kautta, jossa tarkasteltavaa aihetta lähestytään kahdesta eri näkökulmasta. Tämän rakenteen pyrkimys on osoittaa mahdollista vaihtelua historian tulkinnassa ja käsityksessä, sekä toissijaisesti pyrkiä ymmärtämään, miksi eri osapuolet tulkitsevat historiaa eri tavoin.

³ <https://www.verkkouutiset.fi/venaja-vaaristelee-historiaa-raikeasti/#9e72ef63>, 10.11.2020

⁴ <https://yle.fi/uutiset/3-10390554>, 10.11.2020

⁵ <https://www.is.fi/ulkomaat/art-2000005408702.html>, 10.11.2020

⁶ Eli nykyhetken.

Aiempi tutkimus liittyen tämän tutkielman aihepiiriin liittyy lähinnä aatehistorian piiriin, jossa niin Neuvostoliiton kuin Suomenkin historian tulkinnoille on määritetty useimmiten poliittisia aikajanallisia kausia, joiden kautta on pyritty ymmärtämään aikakaudelle ominaista tulkintaa.

Vertailevaa tutkimusta saman aikakauden eri näkökulmista on tehty suhteellisen vähän, joka voi osin selittyä metodologisella köyhyydellä. Toisin sanoen perinteisin metodein on vaikeaa osoittaa eroavaisuuksia, vaikka niitä tekstejä tarkasti lukeva taho varmasti havaitseekin. Itselläni ei ole tiedossa, että tämän tutkielman tutkimusasetelmasta olisi tehty aiemmin suoraa tutkimusta, vaikka aihe historiallisena tapahtumana onkin suosittu. Lähimmäs tämän tutkielman aihepiiriä osuu Taru Ylinen-Luopan Helsingin yliopiston vuonna 2015 tarkastama historian Pro Gradu-tutkielma, joka käsittelee Neuvostoliiton kuvausta Suomen historian kouluoppikirjoissa 1970-luvulla.

Tutkielmani tavoite on kasvattaa ymmärrystä Suomen ja Neuvostoliiton viime vuosisadan keskeisen tapahtuman aiheuttaneisiin taustasyihin molempien osapuolien katsantokantojen kautta. Tämän ymmärryksen kasvattamisen pyrkimys on ymmärtää modernien kantojen ja asenteiden syntyhistoriaa ja pyrkiä tarvittaessa ennakoimaan toisen tai molempien osapuolien tulevia kantoja toimenpiteitä.

2. Historia tieteenä

2.1 Mitä on historia?

Historia on tapahtumien jäännösten tilkkutäkki, josta tutkija yrittää luoda oman rekonstruktion menneestä. Historiasta on jäljellä eräänlaisia tapahtumien rippeitä, jotka esiintyvät tutkijalle useissa eri muodoissa. Tällaisia muotoja ovat vaikkapa yleinen historian kirjoitus, muistitieto ja vaikkapa taide. Hyvä tutkija muodostaakin käsityksensä useaa eri metodia ja lähdettä käyttäen ja mikäli tutkitaan jotakin tiettyä tapahtumaa, on aineistoa hankittava useasta lähteestä ja eri maasta. Näin varmistetaan tapahtuman mahdollisimman laaja-alainen ymmärrys ja eri osapuolien käsitys tapahtumista ja niihin vaikuttaneista syistä.

Yksi historian keskeisiä pyrkimyksiä on ymmärtää totta kai menneisyyttä, mutta myös nykyisyyttä. Nykyisyys on menneiden tapahtumien summa, josta status quo muodostuu. Laaja-alainen tai pikemminkin poikki tieteellinen ja transvaltiollinen ymmärrys lisää kykyä laaja-alaiseen tapahtumien ja niiden ketjujen ymmärtämiseen, joka kautta globaalia status quota voidaan analysoida.

Historialla, joka ilmenee normaalisti historian kirjoituksen muodossa, voidaan nähdä useita rooleja ja ulottuvuuksia riippuen siitä, mistä näkökulmasta sitä tarkastellaan. Yhteiskunnallisesti tarkasteltuna voitaneen todeta, että historian kirjoituksella on vallan käytöllinen rooli. Jorma Kalela toteaa, että historian rooli vallankäytön välineenä on vanha ilmiö ja mutta tulee säilymään myös tulevaisuudessa. Tämän vallankäytöllinen ominaisuus perustuu erilaisiin diskursseihin, jotka ovat toisiinsa nähden kilpailullisessa asemassa.⁷

Vallan käyttäjä voi siis nostaa haluamansa diskurssin vallitsevaksi diskurssiksi. Näin ollen erikausien aatehistoriat ovat tosiallisesti valta-asemaan perustuvia eri diskurssien suhdanteita, joissa diskurssien asema vaihtelee. Näin ollen ymmärtääksemme historiaa ja sen roolia yhteiskunnassa on perehdyttävä diskurssien teoriaan.

2.2 Historian sisäinen problematiikka

Historiaan sisältyy tieteen sisäisiä ristiriitaisuuksia, joita on käsitelty eri aikakausina eri tavoin ja erilaisilla painopisteillä. Tämä tarkoittaa sitä, että historian tieteen sisäinen problematisointi on ollut vahvasti kontekstuaalista ja sitä se tulee olemaan todennäköisesti jatkossakin. Tämä tarkoittaa sitä, että asiat jotka koemme ajassamme ongelmallisina, voivat olla itsestään selvyyksiä vaikkapa vuonna 2040. Jorma Kalela on kirjoittanut hyvin argumentoidun teoksen ”*Historian tutkimus ja historia*” joka julkaistiin vuonna 2000. Kalela kohdistaa teoksessaan osuvasti kritiikkiä historia tieteen sisällä joka osoittaa, etteivät useat itsestään selvinä pitämämme asiat todellisesti kestä tieteellistä tarkempaa objektiivista tarkastelua. Kalela kuvaa asian toteamalla, että useita perustavaa laatua olevia kysymyksiä on ohitettu ja monia problemaattisia kokonaisuuksia on pidetty selviöinä.⁸

Kalela määrittää historian tutkijan keskeisimmäksi tehtäväksi pyrkimykseksi selvittää miten asiat ovat olleet ja pyrkiä näin ollen kumoamaan käsityksiä on, miten asioiden on uskottu tai väitetty olleen. Näin ollen Kalela tulee määrittäneeksi objektiivisuuden pyrkimyksen käytännössä, joka

⁷ Kalela 2000, 43.

⁸ Kalela 2000, 11.

puolestaan johtaa probleemaan siitä, ettei historioitsija voi aloittaa absoluuttiselta ”puhtaalta pöydältä” vaan hän joutuu sitomaan teoriansa olemassa olevaan tietoon. Tämä tarkoittaa sitä, että historioitsija on pakotettu sitomaan tutkimuksesta johonkin kontekstiin, jonka autenttisuutta tai objektiivisuus voi olla kyseenalainen. Näin ollen puhtaastikin objektiivisen tutkimuksen autenttisuutta voi laskea sen sitominen toiseen teoriaan, joka voi olla edellytys tutkimusprosessin edistämiseksi. Tämä tarkoittaa sitä, että historia sisältää tieteenä oman sisäisen paradoksin, Tätä paradoksaalisuutta Kalela kuvaa toteamalla, että tutkijan suhde omaan alaansa on paradoksaalinen.⁹

Toinen keskeinen ongelma liittyy historian humanistiseen ominaisuuteen, joka ilmenee siinä, että historioitsija työskentelee ihmisen muodostaman tiedon tai uskomusten parissa. Tähän liittyy myös kontekstin ongelma, joka tarkoittaa kahden eri position ongelma. Ensiksikin tutkimuksen kohdetta tulisi tutkia aikalaisteksteissä, mutta tämä on mahdotonta, koska emme voi palata ajassa taaksepäin. Problemaattista on myös se, että tutkija ei voi sivuuttaa omaa kontekstiaan (kulttuurista ja ajallista). Nämä seikat muodostavat objektiivisuuden paradoksin. Samaan objektiivisuuden paradoksin liittyy myös kielen roolin käsittäminen. Kalela nostaa esiin alaa koskevan filosofisen ajattelun muutoksen, jossa kielen aiempi neutraali rooli kyseenalaistettiin.¹⁰

Autio et al. huomauttavat teoksen alkuun historian problemaattisesta luonteesta jopa Kalelaa suuremmin toteamalla tutkijan olevan aina kyvytön tekemään objektiivista tutkimusta. He myös toteavat, ettei tutkija voi monimuotoisuudesta johtuen käsitellä kaikkia aihe-alueita, mutta samalla historioitsija ei saisi rajoittua vain yhteen menneisyyden osa-alueeseen.¹¹ Näin ollen on helppo todeta, että historian problemaattinen luonne ilmenee usein eri tavoin ja asia on yleisesti tiedostettu.

2.3 Historian kausaalisuus

Päivi Seppälä on pohtinut laajasti (35 sivua) Historian tutkimuksen selittämisen logiikkaa ja kausaalisuutta vuonna 2018 ilmestyneessä teoksessa ”*Syistä selityksiin-Kausaalisuus ja selittäminen yhteiskuntatieteissä*”. Referoin seuraavaksi Seppälän ajatuksia kausaalisuuden käsitteeseen liittyen.

⁹ Kalela 2000, 13.

¹⁰ Kalela 2000, 14,17.

¹¹ Autio et al. 2001, 12.

Seppälä toteaa pääväitteenään historian tutkimuksen olevan kauttaaltaan kausaalisen selityksellisen järjelyn läpäisemää. Tämä tarkoittaa aiheeseen liittyvän päättelyn olevan loogisesti kausaaliin malleihin ja teorioihin perustuvaa. Seppälä toteaa tietyn historiallisen tapahtuman kuten sodan syttymisen syy pienemmiksi selityskysymyksiksi.¹² Tämän johdosta erilaisten kilpailevien selitysmallien arviointi on helpompaa, verrattuna siihen, että tapahtumaa lähestytään vain yhden suuren peruskysymyksen muodossa. Tästä seuraa tilanne jossa tutkijan selitystehtävää rajaamalla kyetään keskittymään paremmin spesifeihin selitystekijöihin. Tätä Seppälän logiikkaa pyrin soveltamaan tämän tutkielman kausaalikehämällissä, jossa historiallinen tapahtuma puretaan kronologisiin osakokonaisuuksiin lähdemateriaalin tyypittelyn kautta, jotka muodostavat tarkasteltavan ilmiön

Seppälä tuo esiin myös hyvin valinnan problematiikan toteamalla, että tutkija joutuu valitsemaan subjektitasolla tarkasteltavan ilmiön selitys tekijät. Seppälä toteaa asiaan liittyen, että tutkijan tulisi tutkimusprosessinsa lopuksi sellainen tulkinta jota lähdeaineisto mahdollisimman hyvin tukee. Tällä toteamuksella Seppälä tulee ottaneeksi epäsuorasti kantaa objektiivisuuden tavoitteluun, jonka tulisi olla tutkijasta riippumaton päämäärä. Johtopäätösten yhteydellä aineistoon saavutetaan loogista argumentaatiota, josta Seppälä käyttää nimitystä selittävien tekijöiden selvittäminen.¹³

Seppälä pureutuu aiheeseen lisää ”*Kausaaliskenaario*”-käsitteen kautta, joka on historian selittämisen evoluution tulos. Siinä missä ennen vastattiin peruskysymys miksi? Listaamalla eri syitä, vastataan nykyään kausaalisen narratiivin muodossa, joka vastaa pikemmin kysymysasettelussa kysymykseen: kuinka? Jotta narratiivejä voidaan ymmärtää, on ymmärrettävä prosessia, miten narratiivit ovat valikoituneet selittämään tiettyä tapahtumaa. Seppälä korostaa hyvin ettei historiaa tule ymmärtää stabiilina narratiivina.¹⁴ Seppälä myös problematisoi osuvasti narratiivista kerrontaa toteamalla, ettei siitä käy ilmi tutkijan oma päättelyn osuutta, joka puolestaan vaikeuttaa tiedeyhteisön sisäistä arviointia. Seppälä lisää, ettei narratiivi sinällään ole mikään kausaalisen selittämisen muoto, vaikka näin ajoittain luullaankin.

Kausaaliskenaario on kuvaus kausaalisesta prosessista joka olisi voinut tuottaa selitettävä ilmiön. Historian tutkimuksen saralla tämä tarkoittaa todellisen menneisyyden rekonstruomista todistusaineiston kera sellaiseen muotoon, joka tuottaa lopputuloksena tarkasteltavan ilmiön.

¹² Seppälä 2018, 203.

¹³ Seppälä 2018, 200-204.

¹⁴ Nosto on erinomainen, sillä stabiilit narratiivit ovat kuitenkin historian tutkimuksen perusta joita ilman alaa ei voida opettaa. Mikäli narratiivinen tulee vahvaksi, ei sitä voida sen kausaalisen luonteen vuoksi oikeastaan kumota viemättä pohjaa pois muilta narratiiveilta, jotka perustuvat em. narratiiviin. Näin ollen objektiivisesti historian tutkimuksen tulisi perustua epästabiileihin narratiiveihin, jotka tuhoavat eheää kausaalisuutta.

Todistusaineistoilla suljetaan ulos vaihtoehtoisia kausaalisia skenaarioita, jotta jäljelle jää ideaalitulanteessa todennäköisin tai vaan yksi mahdollinen selitysmalli. Haaste on siinä, että muiden kausaaliskenaarioiden sulkeminen ulos on hyvin työlästä ja vaatii paljon todistusaineistoa ja tutkimusta. Seppälä tuo esiin hyvin näkökulman jonka mukaan tiettyä ilmiötä selittävät kausaaliskenaario ovat kilpailullisessa suhteessa keskenään niin kauan, kunnes ne kyetään sulkemaan pois selitysmallien joukosta. On myös mahdollista, ettei resursseista riippumatta kyetä muodostamaan vain yhtä kausaaliskenaariomallia, joka kykenisi uskottavasti sulkemaan ulos kilpailijansa ja saavuttamaan sellaista asemaa, jotta sitä voitaisiin pitää objektiivisesti oikeana.¹⁵

2.4 Historia ja tutkimusprosessi

Historia tutkimus prosessia voidaan jäsentää eri tavoin. Useimmiten tutkimusprosessi alkaa tekijän eli tutkijan intressin määrittämisellä josta ”versoaa” aihe, jota lähestytään tutkimuskysymyksen kautta. Edellä mainitut kaksi seikkaa tulisi nähdä toisiinsa sidoksissa olevina asioina joiden toimivuus on mietittävä ennen tutkimuksen aloittamista. Muuten voidaan joutua tilanteeseen, jossa kesken tutkimusprosessia saatetaan havaita, ettei tutkimuskysymykseen voida vastata valitulla tai saadulla lähteistöllä.

Kalela jakaa historian tutkimusprosessin kolmeen suurempaan osakokonaisuuteen joista hän käyttää termiä ”Premissit”. Ensimmäinen premissi on tutkimuskohteen valinta, joka suunta prosessin. Toinen on näkökulman valinta eli sitominen asiayhteyteen. Kolmas on näkökulma merkittävyys. Nämä kolme muodostavat tutkimustehtävän joka on samalla Kalelan mukaa tutkimus poliittinen valinta. Kalela painottaa, että tutkijan tulisi perustella tekemänsä tutkimuspoliittiset ratkaisut, koska tutkimuskohteeseen on aina monta mahdollista näkökulmaa. Tämä aiheuttaa Kalelala tulkiten sen, että tutkija tehdessään edellä mainittuja ratkaisuja ja valintoja muodostaa tutkimukseensa subjektiivisen tekijän, koska hän sulkee tutkimuksen ulkopuolelle vaihtoehtoisia näkökulmia ja aineistoja. Kyseiset asiat ovat keskeisessä roolissa tutkimustulosten suhteen, koska tutkimuksen tulosten pitää olla todennettavissa eli johdettavissa tutkijan aineistosta. Kalela painottaa, että tutkimustulokset ovat kannanottoja tutkijan tilanteeseen lähtökohtien eli historian kuvien arvioimisen välityksellä. Tutkija määrittää myös edellä mainituilla premissilläään yleisönsä, eli sen, se ketä tai mitä tahoa tutkimus palvelee tai kenelle se on suunnattu.¹⁶

¹⁵ Seppälä 2018, 208-213.

¹⁶ Kalela 2000, 76-78.

3. Metodologia ja humanistiset tieteet

Metodi on väline jossa tutkija työskentelee tutkimusaineistoaan, jonka lopputuloksena saadaan aikaan päätelmiä, jotka useimmiten joko tukevat tai heikentävät jotakin keskeistä teoriaa, johon tutkimuskysymys ottaa kantaa. Mäntynen ja Pietikäinen määrittävät Metodien ja metodologian roolin tyhjentävästi:

”Tutkimusprosessin metodologialla eli menetelmällä tarkoitetaan niitä keinoja, joilla rakennetaan teoreettisesti perusteltu tutkimusasetelma, jonka avulla empiiristä todellisuutta eli käytännössä aineistoa voidaan tutkia. Metodologian tehtävä tutkimuksessa on ylittää teoriain ja aineiston välinen kuilu.”¹⁷

Historian kirjallisessa luontaisominaisuudesta johtuen on varsin loogista, että pääosa historian tutkimuksesta tehdään kvalitatiivisin metodein. Tämä johtuu kiteytettynä siitä, että aineisto on pääosin kirjallisessa muodossa. Näiden rinnalla voidaan käyttää kvantitatiivisia metodeja, mutta niiden roolin on pääsääntöisesti kvalitatiivista tutkimusta täydentävä.

3.1 Maailma ja kieli

Yksilön käsitys maailmasta, mikä se on tai miten rakentuu edustaa pohjimmiltaan yksilön elämän filosofiaa, joka heijastuu vääjäämättä yksilön tuottamaan tekstiin erilaisin sanavalinnoin, painotuksin ja valinnoilla käsiteltävistä asioista ja niiden argumentoinnissa. Maailma tapahtuneen esittäytyy yksilölle monin eri tavoin, jonka yhtenä ulottuvuutena on sosiaalinen todellisuus. Sosiaalisesta todellisuuden rakentumisesta voidaan esittää erilaisia teorioita, joista esimerkiksi Väliverronen nostaa hyvin esiin Norman Faircloughin teorian siitä, että kielenkäyttö muun muassa luo sosiaalisen todellisuuden.¹⁸ Jos siis kielenkäytöllä voidaan luoda todellisuutta, jota yksilö siis kokee, on mahdollista esittää hypoteesi, jossa Maailma on sitä mitä kirjoitetaan. Ajatus on mielenkiintoinen.

Jokinen & kumppanit puolestaan korostavat, että kielen suhdetta maailman tulisi tulkita kahden eri tulkinnan kautta. Heidän mukaansa kielen käyttöä tulisi analysoida kahdesta eri näkökulmasta jotka ovat sen rooli todellisuuden kuvana tai todellisuuden rakentamisena.¹⁹ Molemmille vaihtoehdoille voidaan esittää kattavaa argumentointia mutta yksinkertaistun molemmissa esimerkeissä kielen rooli

¹⁷ Mäntynen & Pietikäinen 2009, 163.

¹⁸ Väliverronen 2003, 28.

¹⁹ Jokinen et. al. 2004, 9,18.

maailman ja sen kuvan määrittämisessä on keskeinen. Heidän tulkintansa mukaan diskurssi analyysissa on kyse konstruktionistisesta näkökulmasta, joten kieltä ei ymmärretä siltana todellisuuteen vaan todellisuutena itsessään. He myös nostavat esiin näkökulman jonka mukaa maailman ei ole stabiili. Tämä ilmenee siten, että kieli uusintaa, mutta myös muokkaa ja rakentaa todellisuutta. Mäntynen ja Pietikäinen jalostavat asian pohdintaa seuraavin valituin argumentein:

”-Kun maailma ja kielenkäyttötilanteet muuttuvat, syntyy myös uudenlaisia tapoja käyttää kieltä. - Tässä olemme taas diskurssin tutkimuksen perusajatuksessa: Kieli muokkaa maailmaan ja maailma muokkaa kieltä. Koska kielenkäytön ja maailman suhde on vastavuoroinen ja dynaaminen ja koska sekä maailma että kielenkäyttö muuttuvat eivät vakiintuneet kielenkäyttötavat aina riittä. Yhteiskunnalliset muutokset vaikuttavat kielenkäytön ja sosiaalisen toiminnan muutoksiin.”²⁰

Näin ollen maailmaa ei tulisi tulkita stabiiliksi vaan alati muuttuvaksi, mutta jos muutoksen katalyyttina pidetään juuri kieltä, jota maailma ei itse subjektina tuota, on hypoteesi vailla kunnollista argumentaatiota.

3.2 Representaatio ja konteksti

Representaatio eroaa presentaatiosta siten, että se esittää aina kohteensa tulkinnan kautta jolloin on mahdollista, että esitettävä kohde esitetään joko oikein tai väärin. Presentaatio puolestaan esittää kohteensa oikein eli suoraan. (Rusanen, 2010, 217-218)

Representaation keskeinen idea on esittää jotakin, mutta käsitteen ymmärtäminen ja määrittäminen ei ole ongelmatonta, kuten diskurssinkaan ja eri tahot lähestyvät ja tulkitsevat termiä eri sanoin. Väliverronen (2003,19) pitää representaation keskeisimpänä ideana ymmärtää kieli merkitysten tuottajaksi. Hänen mukaan Representaatio on esittämistä ja edustamista. Väliverrosen tulkinnan mukaan representaatiossa esitetään jokin asia uudelleen eli kyse on jonkin tekemisestä uudelleen läsnä olevaksi. Representaation keskeinen ongelma on sen tulkinnan kontekstuaalisuus, jonka hän tiivistä seuraavasti:

”Viestimme voi sisältää merkityksiä, joita emme ole niihin tietoisesti sisällyttäneet. Toisaalta joku voi oman kulttuurinsa, maailmankuvansa ja kokemustensa pohjalta tulkita viestimme aivan eri tavoin kuin olisimme tarkoittaneet.”

²⁰ Mäntynen & Pietikäinen 2009, 46-47.

Asia ongelmallisuus tulee hyvin esiin vaikkapa ns. sekundäärisissä lähteissä, joita kaikki suomennetut teokset ovat. Näin ollen on mahdollista, että tässäkin tutkielmassa tehdään virheellisiä otaksuvia Väliiverrosen esittämän paradoksin mukaan.

Representaatio on kuitenkin aina sidoksissa kontekstiin, jolla tarkoitetaan Jokisen & al. (2004,29-30) mukaan yksinkertaisesti tapahtumatilannetta. Itse tosin ymmärrän asian niin, että kontekstilla on oltava representaation suhteen dualistinen luonne, jota Jokinen & al. eivät mainitse. Tämä tarkoittaa sitä, että representaation kohteella presentaatiolla on ollut myös oman kontekstinsa, joka on vaikuttanut itse presentaatioon. Näin ollen representoinnissa vaikuttaa vähintään kaksi erilaista aikaan ja paikkaan sidottua kontekstia, jotka tutkijan pitäisi teoriassa tavoittaa, mikäli tutkimuksella pyrittäisiin mahdollisimman tarkkoihin objektiivisiin lopputuloksiin. Yleisesti alan kirjallisuus mainitsee ainoastaan kontekstin vain osana representaationa, joten pidän itse näkemystä osin puutteellisena. Kontekstin luonteen varsinaisessa representoinnin analyysin Jokinen ja kumppanit kiteyttävät erinomaisen hyvin ja he toteavat seuraavaa:

” Yleisesti ottaen kontekstin huomioon ottamisella analyysissä tarkoitetaan sitä, että analysoitavaa toimintaa tarkastellaan tietyssä ajassa ja paikassa, johon tulkinta puolestaan pyritään suhteuttamaan. Kuulostaa yksinkertaiselta, mutta aika ja paikka voidaan määritellä lähes, miten tahansa, ja konteksti -käsitteeseen liittyikin tästä johtuen monenlaisia koulukuntakiistoja.”

Representaation yleisin ilmenemismuoto on kieli, jota käytetään joko puhuttuna tai kirjoitettuna. Knuutilan ja Lehtinen (2010, 151) toteavat kielen olevan osa ihmisen kokemusmaailmaa. Kirjallisuuden he kertovat olevan kieltä joka voi jäljitellä kielen käyttöä ja muotoa erilaisissa yhteisöllisen ja kulttuurisen elämän eri tilanteissa. He pitävät kirjallisuutta näin ollen mahdollisena tärkeän todellisuuden osa-alueen realistisena jäljittelynä. Tässä kohdin tulemme tosin mielestäni jälleen tilanteeseen, jossa joudutaan kyseenalaistamaan humanin realistisen maailman kuvaamisen relevanttius. Toisaalta humanin maailman kuvaamisen ovat usein kiinteässä yhteydessä erilaiset politiikat ja Rossi tulkitseekin representaation olevan aina myös politiikkaa. Rossi toteaa myös, että representoinnit voidaan nähdä ilmiönä joka mahdollistaa todellisuuden ymmärtämisen ja jakamisen, kommunikaation ja tulkinnan. Hän tuo myös esiin, että representaatio voi olla myös väline jolla tuodaan ei-näkyvissä oleva asia tai ilmiö näkyväksi sekä loogisen päätelmä siitä, että diskurssien tutkimisessa on kyse siitä missä ja miten representaatiot toimivat.²¹

²¹ Rossi, teoksessa ”Representaatio”, 2010, 261,269,271.

Representaatioon kuuluu myös kuvallinen eli visuaalinen esittäminen. Kaitaro pitää mielenkiintoisella tavalla kuvaa representaation mallitapauksena ja paradoksina sillä kuva esittää aina jotakin. Häneen mukaansa yksi aiheeseen liittyvä keskeinen problematiikka koskee taidetta, joka korostuu eritoten surrealistisessa taiteessa, joka esittää Kaitaron tulkinnan mukaan tekijän sisäistä sielunmaisemaa tai visioita ulkoisen todellisuuden sijasta.²² Surrealismi asettaa Kaitaron tulkinnan mukaan näin ollen sisäisen ja ulkoisen todellisuuden kyseenalaiseksi. Tätä ajattelumallia jatkamalla voidaan tehdä johtopäätös, surrealismi representaatiota edustaa kriittistä näkemystä realismiin ja kyseenalaistamalla sen paikkansa pitävyyden. Näin ollen surrealismia voidaan pitää erityisen mielenkiintoisena filosofisena kantaa ottavana suuntauksena siihen mitä maailma on?

Representaatio on filosofisesti ajateltuna humanikonstruktio, sillä kukin yksilö representoi käsityksiään ja kokemuksiaan eri tavoin. Humanit kokemukset ovat erilaisia joihin vaikuttaa yksilön aiemmat kokemukset. Näin ollen samasta asiasta tai ilmiöstä tehdyt representaatiot tai representoinnit voivat olla hyvin erilaista vaikkapa yhteiskuntatieteiden saralla, ja varsinkin kvalitatiivisessa tutkimuksessa tulosten toistettavuuden problematiikka voi hyvin liittyä yksilötason representaation problematiikkaan. Knuuttila ja Lehtinen tiivistävät problematiikkaa muutamalla poiminnalla seuraavasti:

”- Kuinka poissa olevaa läsnä oleva voi välittää poissa olevan kohteen ominaisuudet?

- Kuinka representaatio voi esittää kohdettaan totuudenmukaisesti?

- Ovatko representaatiot ihmisen tai ihmismielen keinotekoisia konstruktioita, vai vaikuttavatko ulkoiset objektit representaatioihimme niistä?”²³

Näin ollen tämäkin tutkielma, kuten moni muukin yhteiskuntatieteellinen kvalitatiivinen tuotos tai teos edustaa tekijänsä representaatiota mahdollisesti joidenkin muiden tahojen representoinnista ja on näin ollen hyvin vaikeaa osoittaa niiden väitteitä tai päätelmiä objektiivisiksi tai absoluuttisen oikeiksi. Knuuttila ja Lehtinen kommentoivat ongelmaa yhteiskuntatieteiden suhteen toteamalla, että yhteiskuntatieteissä on muodostunut ongelmaksi tieteellisten tarkkuusvaatimusten mukaisten representaatioiden puuttuminen.

²² Kaitaro teoksessa ”Representaatio” 2010, 158-159.

²³ Knuuttila & Lehtinen 2010, 11.

Diskurssit voidaan lukea perustelluksi osaksi representaatiota ja niille voidaan antaa erilaisia merkityksiä. Yksi mielenkiintoinen lähetystapa asiaan on pitää diskursseja representaation valtaa käyttävinä tahoina. Kyseessä on mielenkiintoinen teoria jota Mäntynen ja Pietikäinen (2009, 53) lähestyvät asiaa siten, että heidän mukaansa diskursiivinen valta perustuu kielen kykyyn toimia yhteiskunnassa vallan kohteena ja välineenä. He pitävät diskurssien representaationaalisen kuvausvoiman liittyvän siihen, että diskursseilla on kyky kuvata ja esittää maailman tapahtumat ja ihmiset ”totena ja tapahtuneena”.²⁴

3.3 Diskurssianalyttinen nimeäminen ja tyypittely

Diskurssianalyysin alalajeja on lukuisia ja monet niissä ovat niin läheisessä suhteessa toisiinsa, että niitä lienee järkevintä käsitellä jonkinlaisena kokonaisuutena joihin voidaan laskea kuuluvaksi nimeäminen, teemoittelu, tyypittely, kategorisointi ja kuvaaminen. Näitä voidaan jokaista käsitellä erikseen ja löytää niille erilaisia piirteitä joita useat alan oppikirjat määrittävät omaleimaisella tavalla. Näillä analyyseillä on subjektiivinen ote ja Mäntynen ja Pietikäinen toteavat asiakokonaisuuden liittyvän kiinteästi kieleen ja eritoten sen yhteen perustehtävään luokitella maailmaa ja ihmisiä, joille annetaan erilaisia nimiä luokituksia. He kommentoivat osuvasti, että edellä mainitut luokittelut ovat valinnan tulosta ja riippuvat kielenkäyttäjän omasta näkökulmasta.

Tässä tutkielmassa ja osiossa nimeäminen pidetään omana terminään ja muita edellä mainittuja termejä kutsutaan tyypittelyksi. Tässä tutkielmassa tiettyjä yhteen megatrendiin eli ilmiöön liittyviä diskursseja tyypitetään kokonaisuuksiksi, joka nimetään parhaiten kyseistä kokonaisuutta kuvaavalla termillä.

Tuomi ja Sarajärvi kommentoivat hyvin ettei edellä mainittu tyypittely täytä vielä varsinaisen analyysin tunnusmerkistöä jolleivat heidän määrittämät kvalitatiivisen tutkimuksen muut osiot toteudu.²⁵ He määrittävät tyypittelyä siten, että aineisto ryhmitetään erilaisiksi tyypeiksi joilla on yhteisiä ominaisuuksia. He myös korostavat, että tyypittelyssä voidaan hakea tai korostaa joko homo tai heterogeenisiä ominaisuuksia.²⁶

Fairclough tulkitsee tyypittelyssä²⁷ olevan kyse siitä että tietyn tekstin sisältä pyritään löytämään tiettyjä diskursseja jotka edustavat jotakin maailman ilmiötä ja edustavat jotakin näkökulmaa.

²⁴ Mäntynen ja Pietikäinen 2009, 71.

²⁵ Heidän näkemyksessä kvalitatiivinen tutkimusprosessi koostuu neljästä eri osasta.

²⁶ Tuomi ja Sarajärvi 2013, 93.

²⁷ Termi: ”Characterizing” voidaan suomentaa myös usein eri tavoin mutta idea on sama.

Faircloughin mukaan on mielekästä tutkia diskurssien tapaa rakentaa maailmaa ja sen jälkeen pohtia niiden suhteita. Fairclough on varmasti oikeasti, mutta yhtä hyvin voidaan keskittyä siihen, että pyritään tyypittämään diskursseja keskittymättä niiden ominaisuuksiin ja miettimättä niiden välisiä suhteita.²⁸

3.4 Visuaalinen kausaalikehämalli

Visuaalinen kausaalikehämalli on Seppälän aiemman luvun kausaaliskenaarion perustuva historian esittämisen tapa, jolla kronologinen logiikka. Kausaalikehän keskiössä on itse tapahtuma, jonka aiheuttaneet selittävät tapahtuvat kiertävät kehää kronologisesti ja muodostavat loogisen kausaalisen ketjun. Kehällä olevat tapahtumat muodostavat perustaa saman aikaisesti itse keskiön tapahtumaan tai ilmiöön ja ovat aiheuttamassa seuraavaa kehällä olevaa tapahtumaa. Keskiön tapahtuma saavuttaa syntymänsä vaatiman saturaatiopisteen viimeisen kehätapahtuman myötä ja on niiden summa ja kronologinen päätepiste. Kehätapahtumille voidaan muodostaa alisteisia osatapahtumia, mikäli jotakin tapahtumaa tai ilmiötä halutaan tarkastella laajemmin tai tarkemmin. Tässä tutkielmassa käytän yhden kehän mallia ilman osatapahtumien määrittämistä kehätapahtuman alle.

Jorma Kalela painottaa kausaalisia historian esittämisen malleja siten, että hän pitää historian ilmiöiden välisten yhteyksien perustelemista välttämättömyyttä, jotteivat tapahtumat jää irrallisiksi ”kokoelmiksi” vailla logiikkaa. Tämä kehityskulku tarkoittaisi Kalelan mukaan sitä, että ”kokoelman” tapahtumille ei kyettäisi esittämään kausaalista aikajanaa joka sitoisi ne yhteen. Tällöin historian voitaisiin katsoa Kalelan sanoin ohentuneen ja mielivaltaistuneen. (Kalela s. 27). Näin ollen kausaalikehämallilla on myös pyrkimys vastata Kalelan kritiikkiin ja edistää historian esittämisen loogisuutta luomalla uusia esittämisen malleja, joissa kausaalisuus on keskeisessä roolissa.

Kausaalikehä muodostaa selkeän visuaalisen esittämisen tavan tapahtuman aiheuttaneiden syiden logiikasta toisiinsa nähden, sen kautta historiallisen tapahtuman argumentaatio on selkeästi nähtävillä. Tämä mahdollistaa helpon tavan arvioida vertaamalla yksittäisiä lähteitä, jossa kun kausaalikehä tehdään vain yhden lähteen perusteella, jota verrataan toiseen vastaavaan. Näin menetellään tässä tutkielmassa.

²⁸ Fairclough, 2003, 129.

4. Talvisota

Tämän osion temaattisessa käsittelyssä on otettava huomioon, etteivät kaikki lähdemateriaalien valituissa kappaleissa käsitellyt asiat ole tulkittavissa suoraan ilmiön syiksi. Asiat on eroteltu omaksi kokonaisuudeksi ja numeroitu, mikäli kausaalisuus tarkasteltavaan ilmiöön on diskursiivisesti ilmeinen. Seuraavissa kappaleissa valitun metodin mukaisesti tehdyt listaukset, joissa lähdemateriaalin pääosin kronologinen sisältö tyypitetään ja kausaalisuus ilmiöön pyritään tuomaan julki kuten myös keskinäinen kausaliteetti. Lausumat jotka on lähdeaineistoissa merkitty lainausmerkein, eli toisen tahon lausumaksi on suljettu tarkastelun ulkopuolelle, mikäli ne eivät edusta tarkasteltavan tahon näkemystä tai käsitystä syistä ja tapahtumasta.²⁹ Molemmat lähteet aloittavat kappaleidensa osioissa talvisotaan johtaneen kronologisen kehityskulun vuodesta 1938 vaikka joissakin kohdin viitataan taustasyiden saattaneen olla mahdollisesti kauempana historiallisella aikajanalla. Nämä kauemmat viittaukset on rajattu tutkimuksen ulkopuolelle koska niitä ei esitä talvisodan suorina taustasyinä vaan ne ovat selittämisen logiikasta ja kronologiasta irrallaan.

Jotta Neuvostoliiton ja Suomen kantoja voidaan verrata teoreettiseen ”objektiiviseen” lähteeseen, seuraavaksi äärimmäisenä kiteytyksenä englantilaisen laajaa arvostusta historian globaalissa kontekstissa nauttivan Encyclopedia Britannican esitys talvisodan taustasyistä vapaasti suomennettuna ja kritiikittömänä:

” Venäjän³⁰ ja Suomen välinen sota, jota kutsutaan myös Talvisodaksi (30. marraskuuta 1939 - 12. maaliskuuta 1940), Neuvostoliiton käymä sota Suomea vastaan toisen maailmansodan alussa oli seurausta Saksan ja Neuvostoliiton hyökkäämättömyyssopimuksesta joka solmittiin elokuussa 1939. Saksan ja Neuvostoliiton vuonna 1939 suorittaman Puolan intervention jälkeen Neuvostoliitto yritti työntää Suomen vastaista rajaansa länteen yrittäen suojata Leningradin turvallisuutta mahdolliselta Saksan sotilaalliselta hyökkäykseltä. Tätä uhkaa varten Neuvostoliitto pyrki myös saamaan hallintaansa useita Suomen saaria Suomenlahdella ja saamaan 30 vuoden vuokrasopimuksen Hankoon merivoimien tukikohdalle. Neuvostoliiton ehdotukset sisälsivät myös tarjouksen vaihtaa maa-alueita. Kun Suomi kieltäytyi, Neuvostoliitto aloitti hyökkäyksen 30. marraskuuta 1939 aloittaen Venäjän-Suomen sodan.”³¹

²⁹ Asia on ongelmallinen, koska Neuvostoliittolainen lähde käyttää joissakin kohdin argumentaationa suomalaisia lähteitä, lausumatta suoraan omaa näkemystä.

³⁰ Termi ”Russo” viittaa enemmän Venäjään kuin Neuvostoliittoon, jonka vuoksi se on käännetty ”Venäjäksi”.

³¹ <https://www.britannica.com/event/Russo-Finnish-War>, 15.6.2021

4.1 Neuvostoliitto

4.1.1 Konteksti

Neuvostoliiton historiankirjoitusta on analysoitu 1900-luvun kontekstissa paljon, joka selittynee sillä, että aatteellista (kommunismi/sosialismi) vaikutusta historian kirjoittamiseen on haluttu tutkia. Roger Markwick on kirjoittanut aiheesta vuonna 2001 julkaistun teoksen: ” *Rewriting history in Soviet Russia.* ” Teos ajoittaa 1960-luvun Neuvostoliiton historian kirjoituksen revisionistiseen aikakauteen jonka ymmärretään alkaneen vuoden 1956³² jälkeen ja päättyneen 1974. Vuoden 1956 ottamista tietyn aikakauden alkupisteeksi hän perustelee Nikita Hruštšovin Stalinin toiminnan tuomitsemisella ja aikakauden päätöspiste 1974³³ perustuu Neuvostoliiton virallisen historiainstituutin johtajan P.V. Volobuevin erottamisella.

Markwick toteaa, että revisionistiselle aikakaudelle tyypillistä oli fundamentaalisen stalinismin ja marxismin hylkääminen. Tämä tarkoitti hänen mukaansa sitä, että historioitsijat kykenivät aiempaa itsenäisimpiin tulkintoihin, ja vapaampaan ilmaisuun. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut täydellistä tutkijan vapautta tai mahdollisuutta tulkintoihin, joissa historian tutkimus olisi saanut vapaasti kritisoida Neuvostoliittoa valtiona.³⁴

Samaa aikakautta ja aihetta on tutkinut Suomessa Turun yliopiston historian laitoksen dosentti Pertti Grönholm ja hän on kirjoittanut aiheesta artikkelin vuonna 2007. Grönholm jakaa Markwickin tulkinnat mutta toteaa, että revisionistisella aikakaudella voitiin myös havaita valtiollinen hanke, jossa Neuvostoliiton historioitsijat pyrittiin saamaan valtion hankkeeseen, joka tunnetaan de-stalinisaation nimellä. Vaikka de-stalinisaatio on ymmärretty liberaalimmaksi aikakaudeksi Neuvostoliittolaisessa akateemisessa kontekstissa ja varsinkin historiassa, ei asia silti ole täysin yksiselitteinen. Grönholm kiteyttää aikakauden olemuksen osuvasti seuraavalla yhteenvedolla:

*” Kyseenalaistavalle ja revisionistiselle historiantutkijalle vuosien 1957–1958 käänne merkitsi ennen kaikkea sitä, että näennäisestä työn ammattimaistumisesta ja stalinistisen historian kritiikistä sekä monien tutkijoiden toiveikkuudesta huolimatta historiantutkija oli yhä tiukasti valjastettu tukemaan puolueen kansallisuuspoliittisia, ideologisia ja yhteiskunnallisia tavoitteita. ”*³⁵

³² Perustuu tapahtumaan, jossa Stalinin toimia kritisoitiin ensikertaa julkisesti virkamiestaholta. Kyseisestä tapahtumaa pidetään yleisesti merkkipaaluna koko Neuvostoliiton toiminnan arvioinnissa.

³³ Kyseinen päätepiste kyseiselle aikakaudelle ei ole historiankirjoituksen tiedeyhteisössä absoluuttinen, sillä on tavanomaista määrittää kyseisen aikakauden loppu perestroikan alkuun.

³⁴ Markwick, 2001,1-20.

³⁵ Grönholm 2007.

Markwickin ja Grönholmin päätelmien mukaa revisionistinen aikakausi (1956-1974) voidaan kattavasti argumentoiden sijoittaa omaan lokeroonsa, jolla on ollut omat painospisteet ja valtiojohtoiset pyrkimyksensä. Historioitsijat ovat saaneet aiempaa suurempaa vapautta, mutta objektiivisuutta leimaa silti valtiolliset päämäärät joita historioitsijoiden odotettiin noudattavan.

4.1.2 Lähde ja lähteen esitys

Viljam Pohlebkkin ” *Suomi vihollisena ja ystävänä 1714-1967*” julkaistiin Suomessa 1969. Pohlebkkin toimi Moskovassa diplomaattikoulun opettajana oli perehtynyt Skandinavian historiaan. Kirja oli ilmestyessään ensimmäinen laajempi Neuvostoliittolainen teos, joka keskittyi Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden historiaan ja käännettiin Suomeksi. Teos herätti ilmestyessään voimakkaita tunteita, mutta sen voidaan tulkita olleen varsin normaalia aikalaisessa kiihkeässä aatteellisessa ilmapiirissa, jossa radikalismi oli pinnalla.³⁶

Taru Ylinen-Luopa nostaa esiin tutkielmassaan mielenkiintoisen seikan, jonka mukaan Pohlebkkinin tekstejä ja tulkintaa harkittiin käytettäväksi suomalaisiin kouluhistorian oppikirjoihin ja niitä päätyikin jonkinlaisiin kokeellisiin monisteisiin tai niteisiin. Asia oli hyvin problemaattinen jo pelkästään poliittisen latautuneisuuden vuoksi ja yleisesti Pohlebkkinin rooli suhteessa viralliseen Neuvostoliittoon jakoi kärjisti aikanaan mielipiteitä Suomessa.³⁷

Lähdeteoksen kirjoittamisen motiivia tai kohderyhmää on hankala absoluuttisesti määrittää, mutta ottaen huomioon Pohlebkkinin varsin merkittävän position voidaan teoksen tulkita olleen Neuvostoliiton eräänlainen viitenuora siitä, miten maiden historiaa tulisi tulkita ja esittää.

Lähdeaineisto käsittelee talvisotaa argumentoidusti ja loogisesti. Lähdeteoksen laajuus on noin 400 sivua ja talvisotaan joko suoraan tai osin liittyvää tekstiä on noin 26 sivua, joka tekee ilmiön prosentuaaliseksi osuudeksi noin 6,5% kirjan sisällöstä. Terminologian suhteen asia tarkastelu on ongelmallista koska historiallisesta samasta tapahtumasta käytetään kahta eri termiä jotka ovat ”*Talvisota*” ja ”*Kahdenvälinen sota*”. Ilmiö sijoitetaan teoksessa pääluvun: ”*Suomi ja Neuvostoliitto*” alle, jossa sitä käsitellään kahdessa kappaleessa jotka ovat ”*Suomen strateginen asema sekä Neuvostoliiton ja Suomen väliset neuvottelut v. 1938-1939*” (10 sivua) ja ”*Suomen ja Neuvostoliiton välisen kahden sodan opetukset*” (11 sivua).

³⁶ <https://www.hs.fi/ihmiset/art-2000003879170.html>, 19.6.2021.

³⁷ <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/156405/politiik.pdf?sequence=1>, 19.6.2021.

Koska tässä tutkielmassa keskitytään taustasyihin, ensiksi mainittu luku on oleellinen. Pohlebin tosin toteaa talvisodan todellisten taustasyiden olevan tosiallisesti historiallisella aikajanelalla paljon kauempana ja ajoittaa ne vuosien 1920-30 tapahtumiin, jolloin yhteisymmärrystä Suomen ja Neuvostoliiton välillä ei kyetty rakentamaan.

Lähdeteoksen taustasyt on tyypitetty yhteentoista tekijään, ja ne ovat seuraavat:

1. Maantiede, joka on Neuvostoliiton näkökulmasta strategisesti merkittävä. Tämä johtuu siitä, Suomi sijaitsee Neuvostoliiton ainoan Eurooppaa johtavan uloskäytävän, meritien varrella. Toinen samaan asiaan liittyvä tekijä on Pietarin sijainti, joka on Venäjälle myös strategisesti ja sotilaallisesti tärkeä.
2. Itämeren turvallisuustilanteen huonontuminen ja Saksan nousu alueen johtavaksi valtioksi. Samaa asiaan liittyi Saksa mahdollinen pyrkimys käyttää Suomen aluetta Neuvostoliitonvastaisissa mahdollisissa offensiivisissa toimissa.
3. Oman puolustuksen lujittaminen Suomen muodostamaa uhkaa vastaan. Lähde toteaa asiaan liittyen hieman kryptisesti: ” *Neuvostoliiton saattoi mielestään olla pakko vallata osa Suomen aluetta-*”.
4. Cajanderin hallituksen yhteistyöhaluttomuus toistuva kieltäytyminen vuonna 1938 huhtikuusta loppuvuoteen Neuvostoliitonehdotuksiin turvallisuustakuiden luomisesta Saksan kasvavaa uhkaa kohtaan. Samaa asiakategoriaan kuuluu Suomen kieltäytyminen Neuvostoliitontarjoamasta merisuojuksesta Suomen aluevesillä ja rannikolla
5. Suomen kieltäytyminen vuonna 1939 maaliskuussa Suomenlahden- sekä Suursaaren ja muiden pienempien saarien vuokraamisesta Neuvostoliitolle ja niiden puolustuksen uudelleen järjestelyistä. Cajanderin hallituksen yhteistyöhaluttomuus asiaan ja yhteistyö Saksan kanssa asiaan liittyen.
6. Suomen suorittama Karjalan kannaksen linnoittaminen kesällä 1939. Linnoittamisen katsottiin tukeva Mussolinin ja Hitlerin geopolittisia pyrkimyksiä. Linnoittaminen vie lopullisesti Neuvostohallitukselta uskon löytää yhteinen kieli suomalaisten kanssa.
7. Suomen elokuussa 1939 pitämä suuri sotilaallinen harjoitus kannaksella, jota seuramaan kutsuttiin kaikkien muiden suurvaltojen paitsi Neuvostoliiton edustajat. Neuvostoliitto tulkitsi asian provokatorisena toimenä sitä kohtaan.

8. Saksan hyökkäys Puolaan syyskuussa 1939, joka pakotti Neuvostoliiton toimimaan Itämeren alueen puolustuksen lujittamisen suhteen. Neuvostoliitto katsoi, ettei se voi vain odottaa joutuvansa offensiivin kohteeksi.

9. Vuoden 1939 lokakuun (11.10- 13.11.1939) neuvotteluiden epäonnistuminen. Suomi torjui Neuvostoliitonsovinnolliset rajojen muutosehdotukset, jotka olisivat olleet Suomelle edulliset. Suomen valtuuskunta ja hallitus ovat ehdottoman kielteisellä kannalla pois lukien Paasikivi ja Mannerheim.

10. Suomi osoittaa vihamielisyyttä Neuvostoliittoa kohtaan suorittamalla osittaisen liikekannallepanon ja siirtää joukkojaan rajalle. Samaan vihamieliseen toimintaan kuului Suomen suorittama neuvotteluiden keskeyttäminen ja valtuuskunnan poistuminen Suomeen 13.11.1939.

11. Suomi aloittaa lehdistössä Neuvostoliitonvastaisen kampanjan ja aiheuttaa rajavälikohtauksia. Suomi kieltäytyy Neuvostoliiton pyynnöstä vetää joukkojaan kauemmas rajasta eikä lopeta rajavälikohtauksia.³⁸

4.1.3 Kausaalikehä

KAUSAALIKEHÄ (NEUVOSTOLIITTO)

³⁸ Pohlekin, 1969, 297-308.

4.2. Suomi

4.2.1 Aikalaiskonteksti

Helsingin yliopiston historian laitoksen tohtorit Pekka Ahtiainen ja Jukka Tervonen ovat analysoineet suomalaisen kirjoituksen aikakausia kattavasti artikkelissaan: ” *Historiankirjoitus – Kansakunnan kompassi vai politiikan tuuliviiri* ”. 1960-luvun suomalaisen kontekstin, jota tämä tutkielma käsittelee he sijoittava aikakauteen, joka alkoi toisen maailmansodan jälkeen ja jatkui Neuvostoliiton hajoamiseen asti. He eivät nimeä kyseistä aikakautta erikseen vaan käyttävät siitä termiä: ” *Historian kirjoituksen uusi suunta* ”. Tällä kyseisellä aikakaudella oli useita ominaisia piirteitä, joiden perusteella se on voitu määrittää varsin argumentoidusti erilliseksi aikakaudeksi. Aikakautta leimaa kokonaisuudessaan suhde ja jääminen määrätietoisena ja pelottavana Neuvostoliiton vaikutuspiiriin. Tämä aiheutti historian kirjoitukselle varsin mielenkiintoisen tilanteen, jota he kuvaavat seuraavasti: ” *Etsittäessä syyllisiä sodan onnettomuuksiin joutui historiantutkimuskin syytettyjen penkille. Se oli ollut osa sitä kansallista ajattelumaailmaa, jonka katsottiin kärjistäneen suhteita itäiseen naapuriin ja etäännyttäneen Suomea läntisistä kytköksistään Ruotsiin.* ”

Tästä seurasi Ahtiaisen ja Tervosen mukaan monia tieteenalan sisäisiä muutoksia, joista keskeisimpänä uusi historian puolueeton tutkimusote, josta oli poistettu aiemmin ominainen fennomaaninen eli suomalaiskansallinen lähestymistapa. Keskeiseksi käsitteeksi nousi kulttuurikonservatismiin ohella valtio, johon yksilön toimintaa alettiin arvioimaan ja peilaamaan.

Yleisesti voitaneen todeta 1960-luvulla vallinneen ns. Suomettumisen³⁹ aikakausi ja ilmapiiri, joka on vaikuttanut hyvin monin eri tavoin useilla suomalaisen yhteiskunnan eri sektoreilla.

Akateemisessa maailmassa tämä tarkoitti sellaisten tulkintojen ja tutkimusten välttämistä, jossa Neuvostoliitto olisi näyttäytynyt yleisesti ottaen huonossa valossa. Suomettumista on jälkikäteen tutkittu paljonkin ja aihe on edelleen suosittu niin historian tutkimuksen kuin sanomalehtienkin artikkeleiden saralla. Iltalehti julkaisi aiheesta varsin rohkean toimittaja Lauri Nurmen kirjoittaman artikkelin 6.12.2020, joka alkaa seuraavasti: ” *Suometumisella on pitkä varjo, vaikka asian myöntäminen tekee suomalaisille kipeää. Itsenäisyyspäivän lähestyessä on hyvä kiinnittää huomio siihen kiusalliseen tosiasiaan, että suomettuminen teki suomalaisista kouluista vuosikymmeniksi satujen levittäjiä. - Neuvostoliiton aikana Suomen kouluissa opetettiin vuosikymmenien ajan kaunisteltua ja valheellista sisältöä itäisestä naapurista.* ”

³⁹ Karkeasti tulkiten termi tarkoitti Neuvostoliiton etuja korostanutta varovaisuuspolitiikkaa.

Edellä mainitun artikkelin kantoja voidaan pitää perustellusti kärjistettyinä, mutta sen esiintuoma mahdollisuus siitä, ettei Suomen kouluhistorian opetusmateriaali ole mahdollisesti ollut aina objektiivista, lienee todennäköistä.

4.2.2 Lähde ja lähteen esitys

Vehvilän ja Castrenin teoksen vuoden 1965 painos: ”*Suomen historia lukioluokkia varten*” on nimensä mukaisesti koulukäyttöön tehty historian oppikirja, ja tekijöitä pidetään yleisesti alansa ammattilaisina. Kyseisen aikakauden suomalaisia historian opetuskirjoja tutkinut ja aiheesta artikkelin kirjoittanut Professori Jukka Rantala taustoittaa kyseisen aikakauden historian oppikirjoja seuraavasti: ”*1960-luvun alussa oppikoulujen historianopetusta linjattiin uusilla opetussuunnitelmilla. Vuoden 1963 suunnitelmien mukaan oppikoulussa piti opiskella koko ihmiskunnan historiaa, mutta ensi sijassa oli perehdyttävä oman maan ja Euroopan historiaan. Vaikka valtiollis-yhteiskunnallinen historia nähtiin opetuksen runkona, kulttuurihistorian piti näkyä entistä vahvemmin opetuksessa. Lauri Kaukamaa⁴⁰ ajoi historianopetukseen voimallisesti muutosta.. Kaukamaan mukaan jatkossa ei selvittäisi kosmeettisilla muutoksilla, vaan historiaan olisi kirjoitettava täysin uudet oppikirjat. Kaukamaan mukaan oppikirjoissa oli ”joutavaa tietorihkamaa”, eli tarpeettomia yksityiskohtia, vuosilukuja ja nimiä.*”⁴¹

Näin ollen on tulkittava lähdeteoksen ilmestyneen tietynlaisessa murrosvaiheessa, jossa itse lähdeteokseen ja sen tulkintoihin on kohdistunut vaikeasti määritettäviä suoria ja epäsuoria paineita niin yhteiskunnan kuin muidenkin toimijoiden taholta. Tämä on saattanut vaikuttaa Castrenin ja Vehvilän representaation tavoilla, jotka eivät ole suoraan ole jälkipolvien tiedossa. Castren itse toteaa asiasta seuraavasti: ”*Historian opetus joutui ”poliittisluontoisen kritiikin ja hyökkäilykohteeksi noin vuosien 1964–1974 välisenä aikana*”.⁴²

Lähdeteos käsittelee talvisotaa suhteellisen vähän ottaen huomioon ilmiön keskeisen roolin Suomen historiassa ja identiteetissä. Lähdeteoksen laajuus on noin 330 sivua ja talvisodan otsikoinnin alla tekstiä on noin 5 sivua, joka tekee ilmiön prosentuaaliseksi osuudeksi noin 1,5% kirjan sisällöstä. Talvisota sijoitetaan teoksessa pääluvun: ”*Autonomian aika ja itsenäisyyden aika*” alle, jossa sitä käsitellään ”*Suomi sotien pyörteissä*” nimisessä kappaleessa (10 sivua).

⁴⁰ Silloinen kouluhallituksen oppikouluosaston osastopäällikkö.

⁴¹ https://www.researchgate.net/publication/322247046_Historian_oppikirjoja_sadan_vuoden_ajalta, 20.6.2021

⁴² Castren, 1992,42.

Kappale jakautuu neljään osioon jotka ovat seuraavat: ”*Talvisotaa edeltäneet tapahtumat, Talvisota, Välikirje ja Jatkosota*”. Tässä kohdin keskeisin luku ”*Talvisotaa edeltäneet tapahtumat*” jonka laajuus on puolitoista sivua.

Lähdeteoksen taustasyöt on tyypitetty kuuteen tekijään, ja ne ovat seuraavat:

1. Hitlerin ekspansiivinen ulkopoliittikka, jota maa alkoi toteuttaa käytännön tasolla vuonna 1938. Lähdeteos tulkitsee Hitlerin toimien seurauksena Neuvostoliiton olleen pakotettu ryhtymään ennakoiviin toimiin potentiaalisissa uhkasuunnissa, joihin Suomi laskettiin kuuluvaksi.
2. Suomen rajan läheisyys suhteessa Leningradiin, joka muodosti Neuvostoliiton kannalta keskeiselle geostrategiselle alueelle uhkatekijän.
3. Neuvostoliiton ehdotukset asiaan liittyvistä neuvotteluista⁴³ vuosina 1938 ja 39 joissa Suomi kategorisesti kieltäytyi.
4. Molotov – Ribbentrop-sopimus, mutta sen logiikka ei ole suora. Lähteen mukaan sopimus ei itsessään ollut syy, mutta sopimuksen mahdollisti Neuvostoliitolle suverenin toiminnan Suomen suhteen. Sopimus mahdollisti sotatoimet erikseen määritetyillä etupiirialueilla, joihin Suomi kuului.⁴⁴
5. Neuvostoliiton pyytämän Suomen Paasikiven johtaman valtuuskunnan ja Neuvostoliiton neuvottelujen⁴⁵ epäonnistuminen syksyllä 1939. Lähde perustelee epäonnistumisen johtuneen Suomen hallituksen ja yleisen mielipiteen olleen sellainen, ettei mihinkään Neuvostoliiton vaatimukseen voitu suostua.
6. Neuvostoliiton syyttämä Suomen aseellinen provokaatio ja sitä seurannut avoin Neuvostoliiton avoin hyökkäys 30.11.1939, jolloin Talvisota alkoi. Provokatiivinen toiminta on mainittu hieman epäselvästi, eikä sitä liitetä kumpaankaan osapuoleen selkeästi.⁴⁶

⁴³ Terminologia: neuvottelut ei konsultaatiot.

⁴⁴ Tässä tutkielmassa sopimus itsessään nimetään ja tyypitetään yhdeksi ilmiön syyksi, koska sen luonne on ilmeisen kausaalinen.

⁴⁵ Asia tunnetaan paremmin termillä ” kahden väliset konsultaatiot”.

⁴⁶ Vehvilä & Castren 1965, 201-202.

4.2.3 Kausaalikehä

KAUSAALIKEHÄ (SUOMI)

5. Johtopäätökset

Johtopäätöksissä vastaan kahteen johdannossa esitettyyn tutkimuskysymykseen:

Esiintyykö valitussa neuvostoliittolaisessa (1969) ja suomalaisessa (1965) lähteessä talvisodan taustasyiden representoinnissa variaatiota?

Kyseisissä lähteissä esiintyy eroavaisuuksia, mutta myös samankaltaisuuksia. Neuvostoliittolainen lähde esittää huomattavan paljon enemmän taustasyitä kuin suomalainen lähde.

Neuvostoliittolaisessa lähteessä taustasyitä esitetään 11 kappaletta ja suomalaisessa lähteessä 6 kappaletta. Varsinaisesti suuria näkemyseroja ei ole, ja molemmat lähteet ovat taustasyistä yllättävän samoilla linjoilla. Varsinainen eroavaisuus koskee ennen talvisotaa mainittujen aseellisten provokatiivisten toimien vastuullisen tahon nimeämisessä. Lähteet nimeävät edellä mainittujen toimien vastuulliset tahot risteävästi, joka lienee varsin ymmärrettävää, sillä empiria on osoittanut, että sotahistorian tulkinnassa lähes aina vastuullisena tahona nähdään se valtio jota kirjoittaja ei edusta.

Miten historian esittämiseen liitetyt kausaaliskenaariot voidaan jäsentää ja esittää mahdollisimman selkeästi?

Kausaliskeenaarioiden esittämisessä visuaalinen kausaalikehä toimii huomattavasti selkeämpänä presentaation tapana, verrattuna traditionaaliseen tekstuaaliseen esittämiseen. Tekstuaalisen esittämisen muoto ei mahdollista nopeaa tietyn tapahtuman kronologisten kausaaliiteettien hahmottamista kovinkaan tehokkaasti, koska se ei tyypitä tai korosta taustasyitä muusta leipätekstistä erilleen. Näin ollen kausaalikehää hyväksikäyttäen historian presentatio on huomattavasti tehokkaampaa, mikäli tapahtuman syitä halutaan tuoda esiin tai suorittaa eri lähteiden vertailua. Kausaalikehä sopii erinomaisesti historian tapahtumien taustojen jäsentämisen metodiksi ja presentaation välineeksi.

Lähteet ja kirjallisuus:

Lähteet:

Pohlebkin.V.W (1969): ”*Suomi vihollisena ja ystävänä 1714-1967*”. Suom. Pielimäki Natalia ja Majanen Aaro. Wsoy: Porvoo

Vehvilä, Salme & Castren Matti (1965): ” *Suomen historia lukioluokkia varten*”. Wsoy: Porvoo

Internet artikkelit:

Grönholm, Pertti (2007):

<https://journal.fi/ennenjanyt/article/view/108366>

Verkkouutiset (2019):

<https://www.verkkouutiset.fi/venaja-vaaristelee-historiaa-raikeasti/#9e72ef63>, 10.11.2020

Yleisradio (2018):

<https://yle.fi/uutiset/3-10390554>, 10.11.2020

Iltasanomat (2017):

<https://www.is.fi/ulkomaat/art-2000005408702.html>, 10.11.2020

Iltalehti (2020):

<https://www.iltalehti.fi/politiikka/a/c7017aff-1ece-455f-ba4e-d8ae6ee1eade>, 20.6.2021

Helsingin sanomat (2000):

<https://www.hs.fi/ihmiset/art-2000003879170.html>, 19.6.2021

Jukka Rantala (2017):

https://www.researchgate.net/publication/322247046_Historian_oppikirjoja_sadan_vuoden_ajalta, 20.6.2021

Tietosanakirja Britannica (2019):

<https://www.britannica.com/event/Russo-Finnish-War>, 15.6.2021

Kirjallisuus:

Markwick, Roger (2001): “*Rewriting history in Soviet Russia*”. Palgrave: New York.

Fairclough, N. (2003): "*Analysing discourse: textual analysis for social research.*". Routledge: Lontoo.

Pietikäinen, S. & Mäntynen, A. (2009): "*Kurssi kohti diskurssia*". Vastapaino: Tampere,

Kantola A, Moring I ja Väliverronen E. (2003): "*Media-analyysi-Tekstistä tulkintaan*". Tampere: Palmenia-kustannus.

Jokinen, A. & Juhila, K. & Suoninen, E. (1993): "*Diskurssianalyysin aakkoset*". Vastapaino: Tampere.

Tuomi, J. Sarajärvi, A. (2013). "*Laadullinen tutkimus ja sisällön analyysi*". Tammi: Vantaa.

Knuuttila, Tarja ja Lehtinen Aki Petteri Toim. (2010): "*Representaatio*". Gaudeamus: Tallinna.

Kalela, Jorma. (2000): "*Historian tutkimus ja historia*". Gaudeamus: Turenki.

Autio et al. (2001): "*Historioitsijan arki ja tutkimuksen prosessi*". Vastapaino: Tampere.

Tuukka Kaidesoja, Tomi Kankainen & Petri Ylikoski Toim. (2018): "*Syistä selityksiin- Kausaalisuus ja selittäminen yhteiskuntatieteissä.*". Gaudeamus: Tallinna.

Castrén, Matti J. (1992): "*Historianopetus muuttuvassa yhteiskunnassa.*". Yliopistopaino: Helsinki.

Tutkielmat:

Taru Ylinen-Luopa Pro Gradu (2015):

<https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/156405/politiik.pdf?sequence=1>, 19.6.2021